

ניתן להוסיף לדבריו שעל פי המתואר בתורה המן נעלם עם עליית הטמפרטורה משום שהוא נמס אך מתוך תצפיותיו של בודנהיימר הוא למד שהגורם להעלמות הוא פעילות של נמלים וחרקים אחרים האוספים את גבישי ה"מן" (אבן עזרא אכן כתב שהוא אינו נמס).

נוסיף עוד סיבות שבגללן עלינו להניח כדברי הרמב"ן שכתב: "אבל המן נוצר להם עתה יצירה חדשה בשמים כענין מעשה בראשית". התיאור של המן כמקור מזון יומיומי במהלך נדודי ישראל במדבר אינו יכול להתייחס לטל-דבש משום שהוא אינו מכיל אבות מזון מלבד סוכרים. יתר על כן, הפרשת ה"טל-דבש" של המינים עונתית ומוגבלת לחודשי הקיץ בלבד. כמות טל-הדבש המופרשת בכל מדבר סיני מוערכת במאות בודדות של קילוגרמים ואינה מספיקה לכלכל את "ששים ריבוא" יוצאי מצרים. א. דנין משער שמקור זיהוי המן כטל-דבש הוא במפרשים מוסלמים בפרס שפירשו לפני כאלף ומאתיים שנה את ספור המן המופיע במקרא ובקוראן וייחסו אותו לתופעה שהייתה מוכרת להם.

לתגובות ורישום לקבלת מאמרי צמחים ובעלי חיים על פי סדר הדף היומי: raananmoshe1@gmail.com

א"ה: כמו שכתב ידידנו בתחילת המאמר, יש מקומות שאפשר לתאר תופעות במקרא בדרך טבעית, אבל המן כפי שמתואר בפרשת בשלח, ובאופן שליווה את עם ישראל עד בואם אל ארץ נושבת, לא יוסבר בדרך טבעית, ודאי שלא בדברים של מוסלמים פרסיים. ובכלל יש נטייה לרעות במקומות זרים ולחצוב בורות נשברים אשר לא יכילו המים גם במקומות שלשון המקרא ברור למדי.

בדפי בר-אילן על הפרשה בשנה זו (בהעלותך עה), הובא תיאור הכנת הלויים לעבודה ע"י יוספוס פלביוס בספר קדמוניות היהודים, ובתיאור זה גיבובים מבולבלים. ובעל המאמר טוען שיש בדורנו הרואים ביוספוס פרשן. דבריו אינם מוסיפים שום בהירות למתואר במקרא, ולפי חז"ל.

יא ח אליהוא (הגיגים) שְׁטוֹ - מלרע כנראה.

פה פרלמן מקדיש עמוד שלם למקום הטעם. הוא מביא את המסורה של ש"ז נעטטער, רד"ק [מכלול], פתח דברי, אפודי וכמובן מנחת ש"י,אור תורה.

רק אוסיף כי הוא מציין שהיידנהיים הנהיג את ההטעמה הנפולה של תלשא.

א"ה, אני מביא כאן מגליון בהעלותך סז: יא ח שְׁטוֹ מי חכם וידע אם מלה זו מוטעמת מלעיל או מלרע, התלישא על הוי"ו אינה מוכיחה כי תלישא אינה מסומנת במקום ההטעמה, כידוע. המלה היא משורש שוט ולכן היא צריכה להיות מלעיל, אבל מנגד היא סמוכה בטעם מחבר לאות גרונית שלפעמים מושכת את המלה למלרע. עיין גם מנחת שי ואור תורה. אם דינו מלעיל ויקרא מלרע יש חשש לשינוי משמעות מלשון שוטה, אם דינו מלרע וקראו מלעיל הרי לא דייק אך לא יצא ממשמעותו.

מנחת שי: כתוב בס' פתח דברי דף כ' שהוא מלרע על דרך הזרות כמו וסרו הצפרדעים כי שמו אותי בבור וכ"כ האפודי בפ' י"ו. וספר רב פעלים גם בספר ספרדי קדמון מסור עליו לית ומלרע ובעל א"ת כתב שאם קבלה נקבל ואם לדין יש תשובה שהתלשא קטנה שבסוף המלה אינה ראייה שהיא מהטעמים שדרכם לבוא בסוף המלה לעולם אפי' כשהמלה מלעיל כמו ויצר ויבן דפ' בראשית עיין שם ועיין מ"ש בירמיה ס' י"א:

אליהוא: הרי דברי הרב מרדכי ברויאר מתוך מכתב אליי בסיון תשל"ט בנושא שְׁטוֹ העם ולקטו.

אין בידי להכריע אם **שְׁטוֹ** הוא מלעיל או מלרע. מנחת שי מביא את שתי השיטות – ואינו מכריע. לא מצאתי מסורה הדנה בענין, ואיני יודע לאיזו מסורה נתכוונת גם אני אינני זוכר! –א"שן כאשר כתבת שהיא פוסקת שהתיבה היא מלרע. אתה מציע לי לנהוג בשיטת הסימון הכפול של התלישא – או בכל שיטה אחרת – כדי להבדיל בין מלעיל לבין מלרע. אך דוקא ענין **שְׁטוֹ** מוכיח שאי אפשר לנהוג כן. וכי על סמך מה אפסוק בענין זה? שמא על פי כללי הדקדוק? והלא זה פסול בתכלית הפסול! אני אין לי אלא כתבי היד שבידי; ובמקום שאלה לא הכריעו – גם אני איני יודע!⁹ **ע"כ מגליון סז.**

⁹ הדברים כשלעצמם ראויים לציון. אין למו"ל רשות להכריע במה שלא הכריעו מקורותינו. אבל סוף סוף הקורא בתורה חייב להכריע. הן הקורא בציבור והן הקורא ביחיד. אצרך כאן חילופי מכתבים בין ידידנו שמעון קורץ ואחרים על מקום ההטעמה. שמעון דויד קורץ: טעמי המקרא. הטעמת התיבה ע"פ מיקום הטעם שלום

כידוע, רוב טעמי המקרא מסומנים במקום ההטעמה של המילה. יוצאים מכלל זה חמשה טעמים, אשר הטעם מסומן תמיד בסוף המילה (בטעמים זרקא, סגול, תלישא קטנה ופשטא) או בתחילתה (בתלישא גדולה). {הערת אוריאלי פרנק: **גם יתיב.**}

אמנם הוא בא רק כשההטעמה מלעיל, ושם אין להסתפק. { כאשר מילה המוטעמת ב'פשטא' - מלעילית, מסמנים החומשים פשטא נוספת בהברה המוטעמת; אך בשאר הטעמים הנזכרים, אין סימון המורה על הטעמת המילה. (כ"ה בתנ"ך ברויאר ודומיו). ונפשי בשאלתי. כאשר מילה מוטעמת באחד מן הטעמים שאינם מורים על הטעמת המילה כנ"ל (זרקא, סגול, תלישא), האם ז"א שהקורא צריך "לנחש" את הקריאה הנכונה.

מה דעת הרב מרדכי ברויאר שליט"א, ודעת המהדירים של התנ"ך החדש ע"פ כתר אר"ץ וכ"י הקרובים לו? האם מכך שהסופר לא סימן טעם כפול במקומות מסופקים, יש ללמוד שהוא הכריע לצד א'? האם אין מסורת (אולי בע"פ) להכרעה במילים אלו? מה המקור להכרעות במילים אלו, בתנ"ך דוגמת קורן, שמסמן תרי טעמי גם בטעמים הנ"ל? אשמח אם תוכל לענות על שאלותי ואף להרחיב כיד ה' הטובה עליך, בבחינת פתח פיה לאלם, הרחב פיה ואמלאהו - ההוא בד"ת כתיב.

בתודה ובברכה

שמעון דוד קורץ

א"ה: מכתב זה נכתב לכמה מבינים בענין ע"י שד"ק נר"י ועתה נציג את התשובות שהתקבלו על ידיהם. אל. אכן כן, במקרים האלה הקורא צריך לקבוע את הקריאה על פי "ניחוש", היינו על פי מנהג הלשון. ויש מקרים קשים, כגון "שטו העם ולקטו" המוטעם בתלישא. הרב ברויאר אמר שאינו יכול להכריע במקרה הזה, וזו כשלעצמה סיבה שלא לסמן את מקום הטעם בשום מקום. ייתכן שאחרונים הביעו דעתם בתחום זה, כגון המנחת שי או ר' יחיא צלאח. אולם אם אין להם בסיס ברור במסורה, הרי גם הכרעתם אינה בטוחה. לעתים יש חשש שהיו שקבעו את ההטעמה באופן טכני, היינו שקבעו מלרע במקומות לא סבירים רק משום שמצאו את הטעם בסוף המילה.

בברכה,

יוסף עופר

תשובת הרב יצחקי נר"ו

שלום

ברובא דרובא של התיבות, כל הרגיל בתנ"ך יודע מקום ההטעמה בלי שום בעיה. תנ"ך קורן בעקבות ר"ו"ה (שיש לו תקדים במקצת כ"י) מטעים ב' טעמים ע"פ הכללים הידועים.

אמנם יש מעט מקומות שיוצאים מן הכלל - ויש שאפילו הכתר (ולניגראד) נוהג הטעמה כפולה במקרים האלה. דוגמא לזה ויאמרו לו (שופטים יח, יט; אסתר ו, יג) וראה עוד בראשית מח, ז; דברים כא, יג; ירמיה מד, כז; יחזקאל ה, טז. ולניגראד ביהושע ב, ג הטעים הוציא בשתי תלישות. ואלו הכפילות הם במקומות שעלולים לטעות.

בברכה

התכתבות עם ר' יוחנן ברויאר [על נקלה אפשר להבחין איפה דברי שד"ק ואיפה דברי י"ב]

שלום.

תודה על התייחסותך למכתבי.

שלום רב,

כיוון שאבי הוא מרה דשמועתא, מדוע אתה שואל אותי מה דעתו, ואינך שואל אותו ישירות?

מהי הדרך האפשרית לשאול את אביך שליט"א?

אם בטלפון או בדוא"ל? **לצערנו ר"מ ברויאר נפטר, אבל הבאנו לעיל תשובה שלו לאליהוא.**

הוספה משנת עה מעורר "תורת-הקורא": בענין שְׁטוֹ, בגליון תורת הקורא פרשת בהעלותך תשע"ד אכן נכתב שנראה יותר להכריע שהטעם מלרע, אולם בעקבות כמה ממצאים חדשים (כמה כ"י המטעימים מלעיל, וכמה מסורות בכ"י), השנה נראה לא יכתב בגליון שנראה להכריע כן. נכון לעכשיו, זה מה שאמור להכתב בגליון השנה: (אם יש למישהו השגות ותיקונים, נא להעיר) י"א ח': שְׁטוֹ - יש להסתפק אם הטעם מלעיל בשי"ן, או מלרע בטי"ת¹⁰.

יא כד אליהוא (הגיגים) וַיֵּצֵא מִשָּׁה וַיְדַבֵּר אֶל־הָעָם אֶת דְּבָרֵי ה' בְּרוֹיָאָר מַעִיר עַל מַקְ"ג שֶׁל יַעֲקֹב בֶּן חַיִּים כִּי הוֹשַׁע מִסּוּקִים אַחֲרֵים שֶׁהִטְעִימוּ רַבִּיעַ בְּתִיבָה 'מִשָּׁה': שְׁמוֹת כֹּד ג, דְּבָרִים לֵב מֵד, כְּלוּמַר הַשְּׁגָרָה, שׁוֹפּוּצָה אֲצִלוּ.

ואגב, ד"ר יוסי עופר מבר-אילן הוא המומחה היום לעניינים אלו, ולכן איעצך לשאול אותו. [א"ה: דברי עופר הובאו כאן ראשונים]

לעצם העניין לפי מיטב ידיעתי: ברור שכשהטעם אינו יוצא מן הטעמים יש "לנחש", כלשונך, אבל בדרך כלל אפשר לדעת די בוודאות לפי הדקדוק.

שאלתי מתייחסת לאותם מקומות שאי אפשר לדעת ע"פ כללי הדקדוק, כגון הדוגמה שהבאת "שטו העם", או בשמות, כגון "חנני", אשר בדבה"י ב,ט,ב מוטעם בזרקא, ולולא שבשאר מקומות היה לנו השם "חנני" בטעם המורה על ההברה המוטעמת (מלעיל - מלכים א,טז,א; וועד) לא היינו יודעים להטעימו.

מחוסר סימון טעם כפול אין ללמוד דבר, וגם לא ברור לי מה פירוש שהוא "הכריע לצד א" (=צד אחד) - לאיזה צד הכוונה?

האופן שהיינו קוראים באותם החומשים אשר מסמנים בדרך כלל טעם כפול בטעמים הנ"ל. כגון בדוגמה "שטו" כיוון שאין סימן כפול שמא יש הכרעה לקרוא במלרע.

בכתבי היד טעם כפול מסומן במקרים נדירים ביותר, ולכן אין להסיק מחוסר סימון.

למה סימנו שם טעם כפול? אולי במקרים שאי אפשר להכריע ע"פ מקומות אחרים (שלא כבדוגמה של "חנני") סימנו ללמדנו הקריאה הנכונה, הא למדת דהיא שלא סימנו יש הכרעה! אולי?

לא ידוע לי על מסורת שבע"פ. המקור להכרעה באותם חומשים המסמנים שני טעמים (ר' וולף היידנהיים, ובעקבותיו קורן) הוא שיקולים דקדוקיים, ובעיקר השוואה למקומות אחרים שיש בהם סימון ברור.

ומכאן לעיקר: אבי החליט שלא לסמן שני טעמים מתוך דבקות בנוהגי המסורה. לענ"ד יש סיבה חשובה יותר. לעתים באמת אין אנו יודעים בוודאות מה ההטעמה. לדוגמה, בפסוק "שטו העם ולקטו", "שטו" מוטעמת בתלישא קטנה ולכן ההטעמה אינה מסומנת. לפי הדקדוק "שטו" מלעיל, כרגיל בע"ו, אבל לעתים פעלים כאלו מוטעמים מלרע, כגון "רמו" (תהלים קלא,א). לפי זה אי אפשר לדעת בוודאות. הקורא רשאי לנחש.

אכן? האם יש מקור לדבר? אמנם באמת אין לו ברירה אחרת, לכאורה, אך בכ"ז אולי יש איזו דרך להכריע במקום "לנחש"? ישנם מקומות שהדבר מהווה שינוי משמעות.

אבל המהדיר - מניין לו סמכות להכריע בכתב במקום שאין מסורת? [א"ה: נכון, לקורא בבית הכנסת אין בררה אלא לעשות מה שנראה לו, אם יש מקום להחמיר ולקרוא פעמיים יש להתיעץ עם רב. מו"ל אינו צריך להביע את דעתו באופן הזה של סימון כפול בפנים. הוא יכול לציין, בצד או בהקדמה, שלעניות דעתו נראה כן אבל הקורא ידע שהיא הכרעה ולא מסורת. מי שמדפיס תיקון קוראים שבו הקוראים רוצים לדעת מה לעשות - יתכן שיכול לסמן סימון כפול (אם הוא הכריע כן) אבל להודיע בלשון ברורה שזו הכרעתו, ויתכן שטעה. א.ל.]

בברכה

יוחנן ברויאר. ע"כ משנת סז, ההערה הבאה מתורת-הקורא שנת עה.

¹⁰ ע"פ כללי הדקדוק דרך מילה זו להיות מוטעמת מלעיל, כי היא מנחי ע"ו (היינו שהאות האמצעית של השורש היא האות ו"ו, ששורשה שוט), אך יש הרבה יוצאים מן הכלל בנחי ע"ו שהם מלרע, ובפרט לפני אותיות גרוניות שגם בנחי ע"ו דרכם להיות מוטעמים מלרע, וממקום סימון הטעם א"א ללמוד מאומה, כיון שהטעם תלישא קטנה מסומן תמיד בסוף התיבה, ולא במקום ההטעמה.

ובספר פתח דברי כתב שהטעם כאן מלרע, וכ"כ במעשה אפד, ובספר רב פעלים, וכן הביא מנחת שי שנמסר עליו כאן בספר ספרדי קדמון שהטעם מלרע, וכן הביא מנחת שי (ירמיה י"א י') שנמסר בספר קדמון בירמיה שכאן הטעם מלרע.

ובעין הקורא ליהב"י הנקדן כתב שהטעם מלעיל, וגם אור תורה נוטה לומר כן, וכן הדפיס רו"ה מלעיל בשתי תלישות ע"פ עין הקורא, וכן הדפיסו בתנ"ך קורן ע"פ רו"ה.

ובכתבי היד א"א א"ז א"י מוטעם כאן שְׁטוֹ בשתי תלישות, אחת מעל השי"ן ואחת בסוף התיבה, לסמן שהטעם מלעיל בשי"ן. ובכ"י א"ז א"י אף נמסר עליו במסורה "כן מטעים בשי"ן באספמים", דהיינו שבספרי ספרד הטעם מלעיל בשי"ן. וכן בכ"י א"ד נמסר (על תיבת וְסָר, שמות ח' ז') שבספר ספרדי מוגה יפה הטעם בתיבת שְׁטוֹ מוטעם מלעיל. וצ"ע למעשה.